

Záverečná metafora vo filmovom príbehu.
Dôraz na pedagogické východiská vo vzťahu k dramaturgii.
V Opave, 23.11.2017
Prof. Ľudovít Labík, ArtD.

V pedagogickej praxi v komunikácii so študentmi sú dve zásadné fázy, kedy pristupujem k problematike vedenia študentského cvičenia alebo filmu. Je to dramaturgia v scenáristickej fáze a dramaturgia v strihovej fáze. Realizačná fáza je priestorom, kedy študent sa musí spoľahnúť na svoje osvojené poznatky.

Častou problematikou študenta je neistota vzhľadom na tému filmu a hľadanie istoty o tom, či už v scenáristickej podobe nespravil zásadnú chybu, ktorá sa neskôr musí prejavíť v strižni alebo projekcii. Dramaturgiu príbehu skúmam z hľadiska výslednej strihovej skladby.

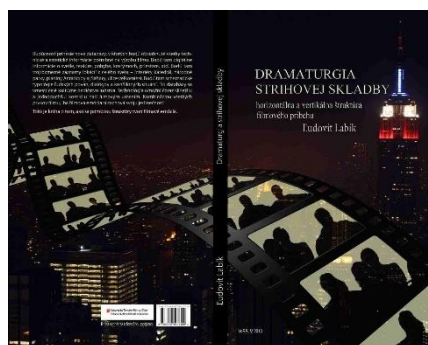
Východiskom mojich prednášok pre študentov a budúcich filmárov je fakt, že v budúcnosti počítače budú schopné analyzovať príbehovú emóciu a budú schopné vytvárať samostatne zaujímavý príbeh, ktorého vstupnými údajmi bude kompletne kultúrne dedičstvo ľudstva vtesnané kvantovými počítačmi do nekonečných kombinatorických možností. Samozrejme aj naďalej to najjedinečnejšie pravdepodobne bude v rukách kreativity človeka, ale vo chvíli, ak to jedinečné človek vloží do počítačovej databázy, v tom momente to bude mimo konkurenciu možností kreativity bežného človeka. Analógiou je vývin zápasu človeka, šachového veľmajstra s počítačom. Ak pred 10-15 rokmi sa zdalo, že človek by z času na čas mohol s počítačom vyhrať a prinášať kreatívne riešenia, dnešná doba potvrdzuje víťazstvo bežných počítačov nad najexcellentnejšími mozgami sveta ako samozrejmosť aj v zmysle kreativity.

O dramaturgickej budúcnosti počítačov napovedá dnes aj fakt, že pokus o vytvorenie prvého trajleru počítačom dopadol nad akékoľvek očakávanie realizačného tímu. Počítačom vytvorený trajler svojou tvorbou implementuje znalosť pravidiel a zároveň znalosť porušovania pravidiel, počítač rozoznal akčné scény rovnako ako scény s extrémnou emóciou, kladie ich oproti sebe a vytvára napätie. Ako samozrejmosť je vertikálna práca so zvukovou zložkou, interpunkcia a módný trend, ktorý v trajleroch v súčasnosti vládne.¹

Tento futurologický exkurz chce zdôrazniť nutnosť racionálnych analýz filmových diel tak, aby takéto analýzy mohli byť vložené do počítačových databáz a mohli sa tak stať východiskom „tvorivého“ procesu počítačov.

Pri skúmaní cvičení, ktoré študenti riešili a stále riešia (podobne ako v praxi), je najdôležitejšou otázkou téma filmu a jej atraktivnosť pre diváka. Váhajú, či téma nie je vyjadrená lopaticky a či divák bude zvedavý na rozuzlenie príbehu. Súčasťou je záverečná metafora.

V posledných rokoch popri intuitívnosti procesu mi veľmi pomáha v analýzach rovnako študentských ako aj profesionálnych filmov **Teória negácie negácie (NN)**, ktorej autorom je americký dramaturg Robert McKee a ktorú som rozvinul jednak vo svojej monografii *Dramaturgia strihovej skladby*

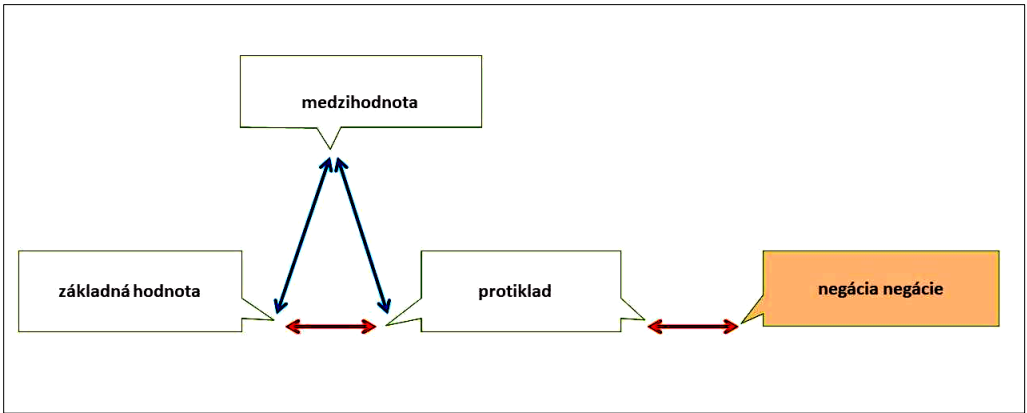
...a jednak v prednáškach (zväčša) pre magisterský stupeň filmových škôl.²

¹ Odkaz na prvý trajler vytvorený IBM:
<https://www.youtube.com/watch?v=gJEzuYynaiw>

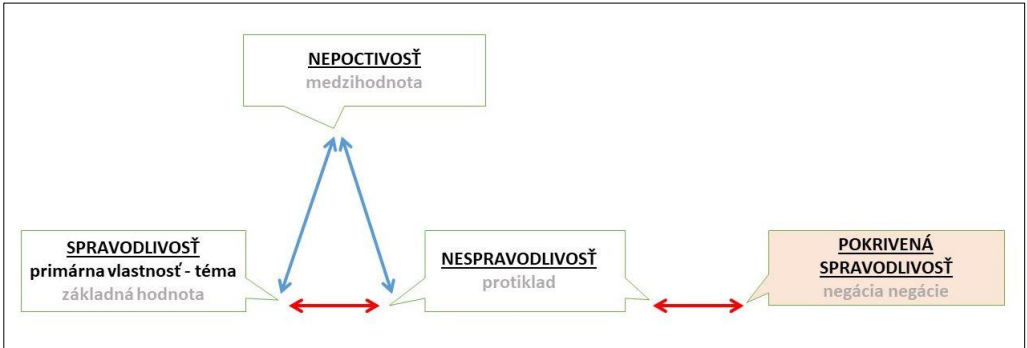
² Internetový predajca
<http://www.martinus.sk/?ultem=189492>

Filmová metafora má východiská rovnako v literatúre ako aj v divadle. Dá sa rozpoznať aj vo výtvarnom umení v zobrazeniach rozprávajúcich príbeh.³ Na problematiku záverečnej metafory sa nedá nahliadať bez zadefinovania východísk. Intuitívnym spôsobom vieme, že záverečná metafora vo filme môže byť verbálna alebo vizuálna a že mala by prinášať so sebou nejaký kontrast vzhľadom na tému.

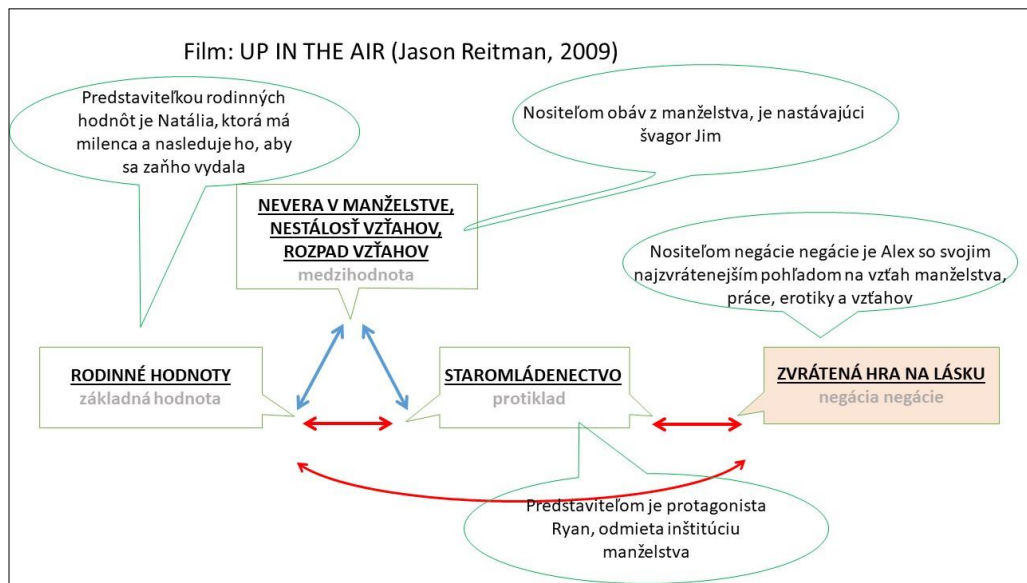
Základnou myšlienkou teórie je gradácia hodnôt vo svojej postupnosti až po hraničnú hodnotu, za ktorou vo svojom extrémnom význame sa už ďalšia hodnota nenachádza.⁴

Príbeh, ktorý sa snaží o mnohodimenzionálny konflikt, mal by prejsť od určitej hodnoty cez opačnú hodnotu až po znásobenú hodnotu, ktorú nazývame dvojitou negáciou.

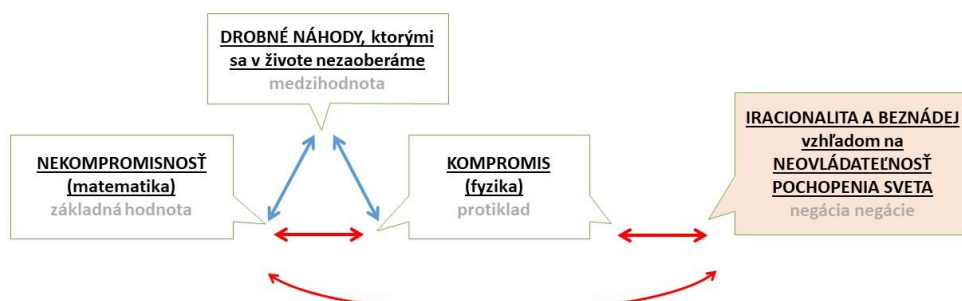
Pár príkladov profesionálneho riešenia v svetovej kinematografii.

³ Rembrandt Harmenszoon van Rijn, Nočná hliadka (hol. De Nachtwacht) z roku 1642 rozpráva príbeh [https://sk.wikipedia.org/wiki/No%C4%8Dn%C3%A1_hliadka_\(obraz\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/No%C4%8Dn%C3%A1_hliadka_(obraz))

⁴ McKEE, Robert, Story, ISBN: 0-06-039168-5, str. 317

A SERIOUS MAN (Bratia Coenovci, 2009)

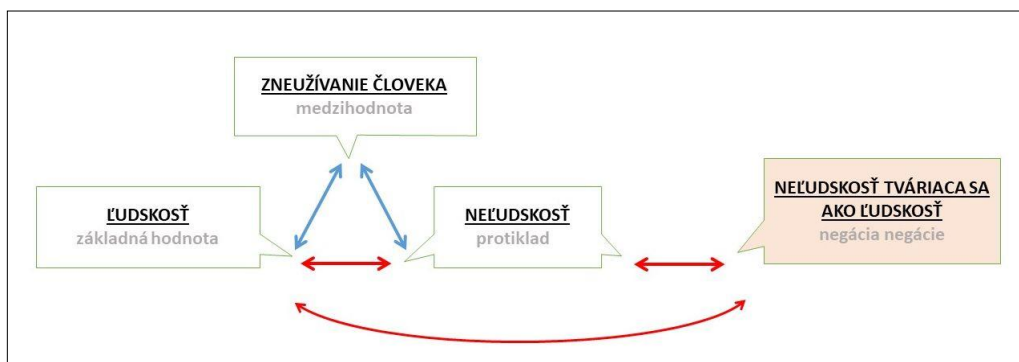

A SERIOUS MAN (Bratia Cohenovci, 2009) – dvojitou negáciou je iracionalita vedúca k vražde, smiech so zapichnutou dýkou v hrudi

Expozíciou filmu SERIOUS MAN je overtúra (predohra), ktorá svojim formálnym prevedením je pre film jedinečná a v priebehu filmu motív svojich postáv, motív priestoru a celkovej štylizácie už neprinesie. Jej úlohou je pomenovanie filozofie filmu o vzťahu kompromisu a nekompromisnosti. Ukážka je jedinečná v tom, že okrem NN na celej ploche tejto overtúry, nachádzame NN aj na mikroštruktúrálnej úrovni. Rabín je práve prebodnutý rydlom na ľad, umiera a popri tom sa smeje a vyjadruje prekvapenie a obdiv svojej vrahyni nad tým, akú formu dôkazu používa, aby zistila či on - rabín je, alebo nie je duchom.⁵

DOGVILLE (Lars von Trier, 2003)

⁵ <http://www.imdb.com/title/tt1019452/>

S princípom NN úzko súvisí princíp záverečnej metafory vo filme. Tú téma filmu rezonuje a je to okamžik, ktorý si divák odnáša domov do svojho osobného života ako určitú filozofickú výzvu, nad ktorou uvažuje a ktorá sa stáva edukačným princípom pre jeho budúci život v spoločnosti.

Dva príklady:

Vo filme LA HAINE v priebehu príbehu bolo jasné, že exponovaná pištoľ musí vystreliť. Spôsob však akým vystrelila, kto ju drží v ruke a prečo a samotná neriešiteľnosť situácie prekvapila aj najkombinujúcejšieho diváka. Záverečná metafora je naplnením symbolistického prístupu autora k štylizácii filmu.⁶

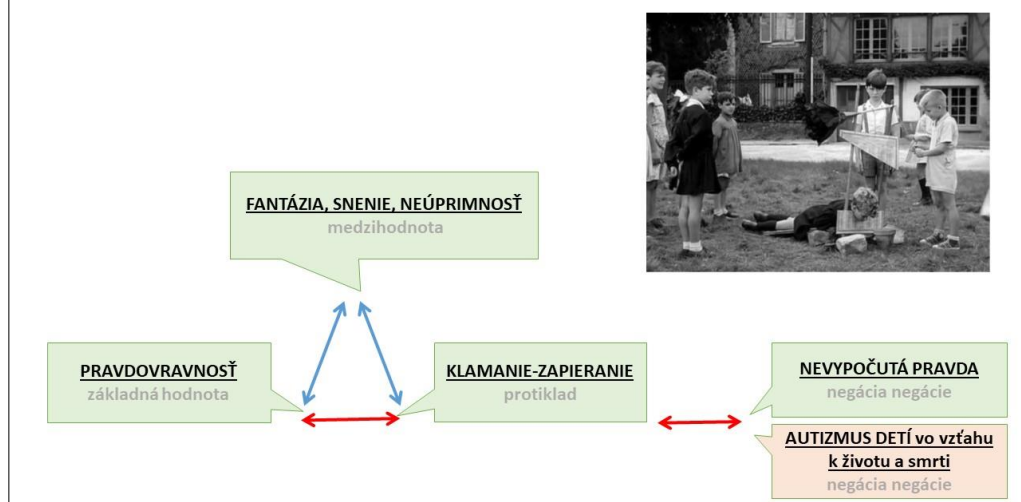
Vo filme POSLEDNÁ RODINA hrdina filmu výtvarník sa neustále zaoberá myšlienkou významu svojej výtvarnej tvorby a nechápe, prečo do svojich diel vkladá jemu neznámu symboliku. Na konci filmu po strate celej rodiny je brutálne zavraždený a v jeho obraze v druhom pláne odrazu divák začína chápať iracionálnu spojitosť medzi jeho výtvarným umením a predikciou smrti.⁷

Teória NN je výbornou pomôckou ako skúška správnosti pri hodnotení študentských scenárov vzhľadom na tému, pri hodnotení filmových kontrastov a výnimočnosti. Je východiskom pre hľadanie možností predovšetkým vizuálneho vyjadrenia záverečnej metafory.

⁶ <https://www.csfd.cz/film/29541-nenavist/prehled/>

⁷ <https://www.csfd.cz/film/448367-posledni-rodina/prehled/>

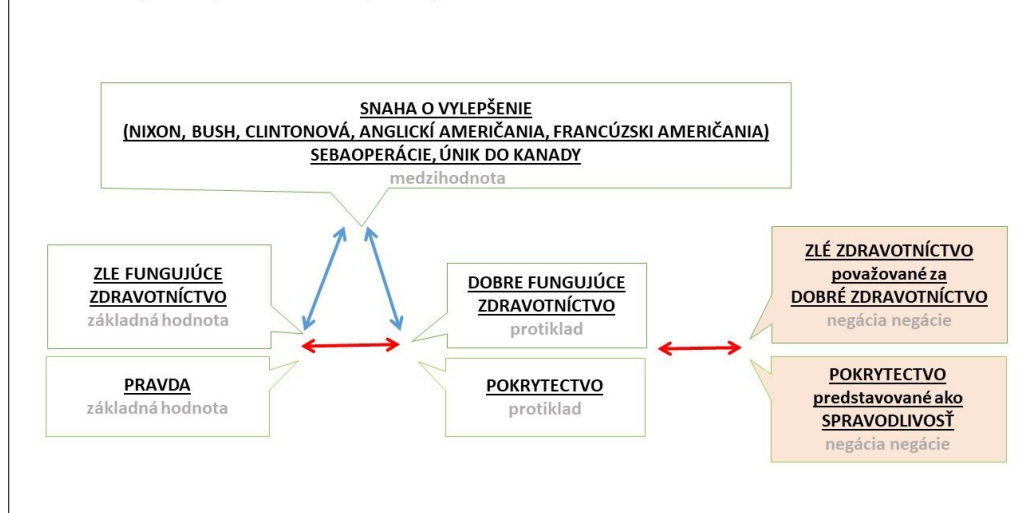
ŠTUDENTSKÝ FILM: LHÁŘI (FRANCÚZSKA CESTA, Robert Hložanka, 2014)

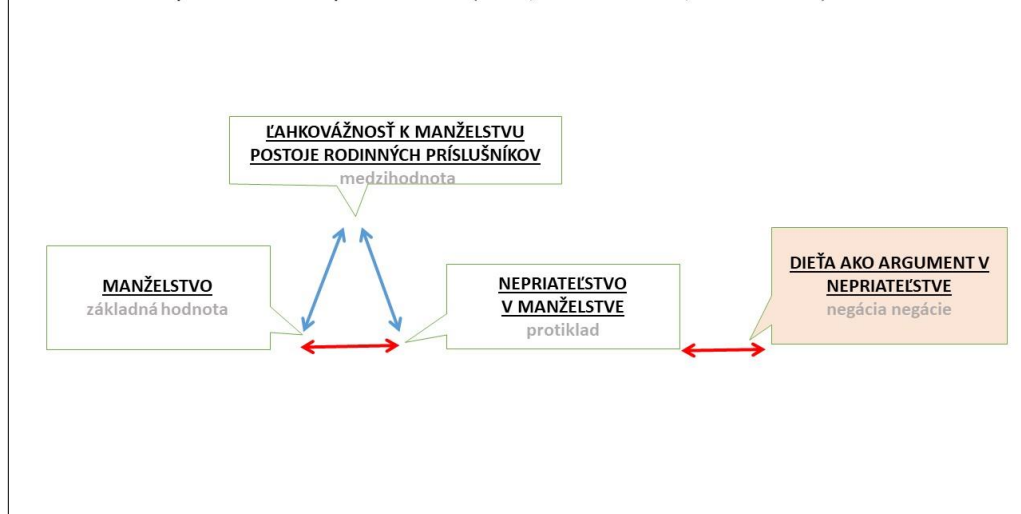
Na začiatku uvažovania o filme bola fotografia, ktorá naznačovala určitý autizmus detí pri hre na Francúzsku revolúciu, na zabíjanie a popravy gilotínou. Študent dvakrát predložil scenár s plným popisom situácii scén a s dialógmi a ja som tvrdošijne trval na tom, že v príbehu nemá dostatočnú negáciu. V predkladaných scenároch bola obsiahnutá téma autizmu, veľmi slabučký motív nevypočutej pravdy a fantázie, ale až poznanie počas brainstormingu, že nevypočutá pravda je vlastne možná ako dvojitá negácia, v spätnom návrate k štruktúre bolo možné pomenovať motív klamania a pravdivosti ako zásadný. Od toho momentu vznikla jasná štruktúra, ktorú bolo potrebné doplniť o tvorivý prístup scenáristu. To sa naplnilo, téma Francúzskej cesty takmer zanikla a bola nahradená témou pravdivosti s názvom LHÁŘI.

Teória NN je dobre využiteľná v dokumentárnom filme.

SICKO (Blázon, Michael Moor, 2007)

Študentský dokumentárny film: MR. Z (2017, Tadeáš Daněk, Milan Lukáč)

Študentský film dokumentárny: MR. Z (Tadeáš Daněk, Milan Lukáč, 2017) – svadba po troch týždňoch známosti

Ide o študentský časozberný dokument, ktorý ako zadanie dávam študentom možno 15, možno 20 rokov. Za ten čas zo zadania vzniklo mnoho festivalových ocenení študentov takých študijných programov, ktorí neboli vedení k autorskému filmu.

V nastavenom žánri je zásadnou otázkou, kedy časozberný dokument zastaviť a pustiť ho divákovi. Odpoveďou môže dať aj teória NN. Projekt sa dá zastaviť, keď sa v živote protagonistu stane zmena, zodpovedajúca medznej hodnote kontrastu. V našom prípade boj rodičov o dieťa a zneužívanie záujmov dieťaťa pri argumentácii rodičov je kritickou situáciou. Študentský film MR. Z bol jedným z najúspešnejších filmov z produkcie FMK UTB Zlín v roku 2017.

Študentský dokumentárny film: MOLLIE ROSE (Juraj Klaudíni, 2014)

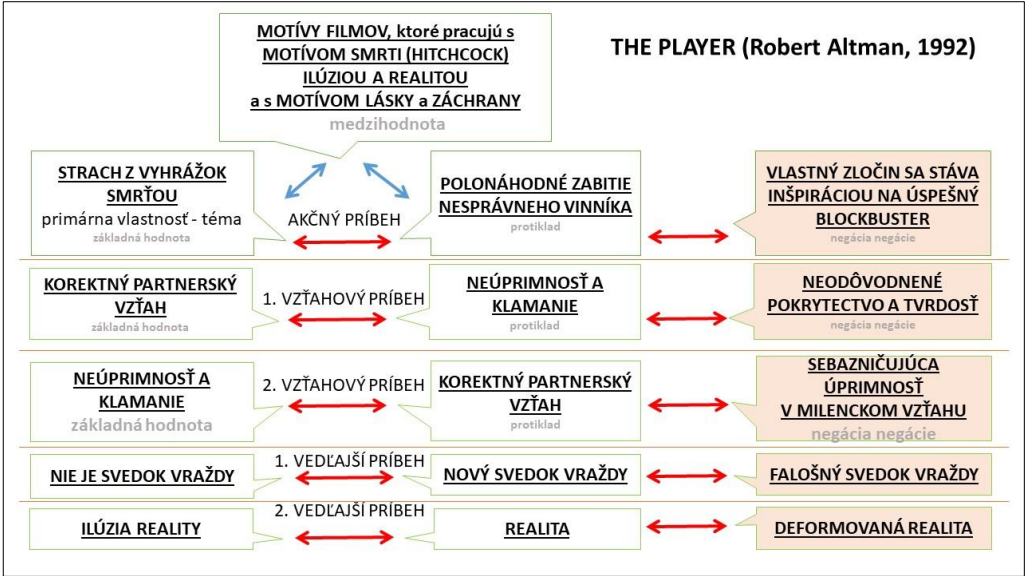

Aj študentský film Mollie Rose je časozberným dokumentom. Nahrával sa najmenej rok v Paríži. Aj v tomto prípade dvojité negácie priniesol samotný život pred kamerou a aj v tomto prípade, je dôležitá schopnosť autora rozoznať rozporuplnosť okolo nás. V tomto prípade neschopnosť hrdinky priznať si neúspech a vrátiť sa z polcesty. Don Quijotovský príbeh boja antického hrdinu v boji, v ktorom nemôže zvíťaziť, postupne vedie k väčšej a väčšej záhube.

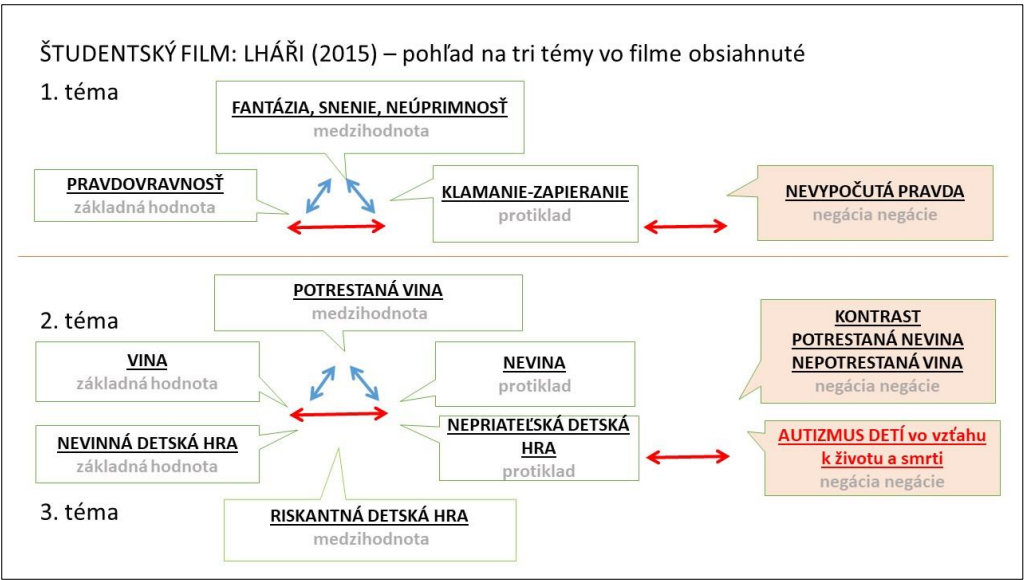
Študentský dokumentárny film: MOLLIE ROSE (Juraj Klaudíni, 2014) – promiskuita ako negácia negácie

Teória NN je aplikovateľná nielen na hlavný príbeh ale je rozšíriteľná aj na vzťahový príbeh, vedľajšie príbehy...

V študentskom filme tento princíp negácií na ďalšie príbehy vo filme bol aplikovaný nasledovne:

Vo filme LHÁŘI sa autor dlho nevedel zmieriť s mojim návrhom vytvoriť v príbehu vzťahového partnera (vytvoriť vedľajší vzťahový príbeh). Keď nakoniec súhlasil, vo filme vznikla vynikajúca scéna NN rozhovoru klamajúceho vraždiaceho chlapca v kontraste s autistickou pravdovravnosťou sestry zavraždeného chlapca.

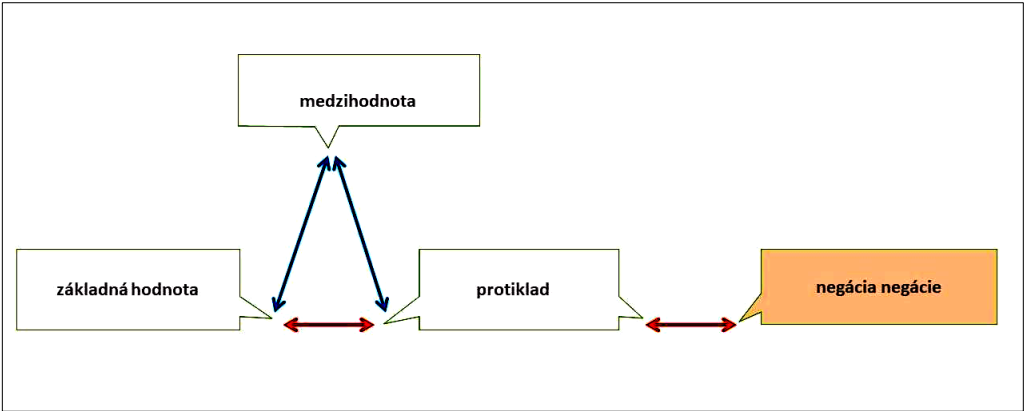
Teóriu NN a kontrast v záverečnej metafore som úspešne aplikoval aj na komerčný film Marianny Čengelovej ÚNOS (2017), ktorý mal na Slovensku neobyčajne veľký politický dopad a veľkú divácku návštevnosť.

Aplikujem to aj na prebiehajúcu analýzu troch autorských filmov študentov réžie FMK UTB Zlin.

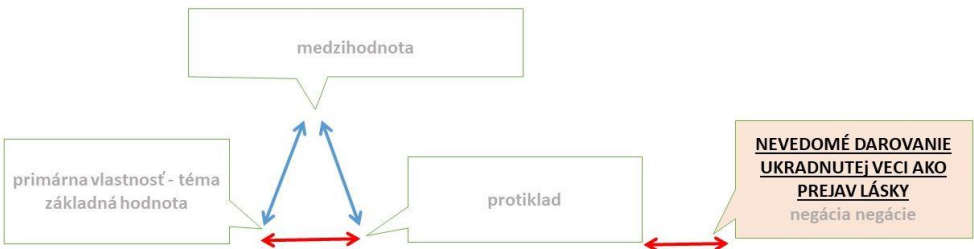
Vo filme študenta Matěja Nemravu, som jeho námet OCHOTNÍCI pojednávajúci o chýbajúcom vzťahu otca a syna, doplnil o negatívnu prítomnosť syna v rekvizitovom symbole ukrižovania syna (INRI), kedy otec túžiaci uvidieť svojho zanedbaného syna si nesie divadelnú kulisu INRI ako symbol svojho neriešeného vzťahu so synom.

V pripravovanom filme študenta Rudolfa Šnaidera, v ktorom pre autora sú všetky formálne a realizačné postupy jasné, len princíp NN nie je dostatočne kontrastný, sa vývoj scenára zastavil do chvíle, kým základná štruktúra...

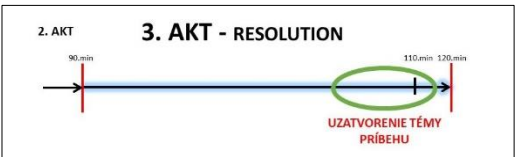
...sa nenaplní.

V diplomovom scenári študenta Pavla Jakeša ide o vzťah otca a syna, kedy otec pri svojej pracovnej poctivosti nedokáže získať peniaze na kúpu kamery pre svojho syna. Uzatvorenie príbehu pôvodne ponúklo možnosť, že nakoniec otec kameru synovi kúpi. Vzhľadom na princíp NN a existenciu motívu kradnutia v príbehu, autorovi scenára aplikáciou NN som odporučil, aby tá kamera bola kúpená za ukradnuté peniaze a to v dvoch možnostiach, alebo s vedomím darujúceho, alebo bez jeho vedomia. V takom prípade je potrebné sa vrátiť v scenári ku začiatku a rozvíjať motív kradnutia jednak ako protihodnotu a jednak na úrovni medzihodnôt.

Po klimaxe úlohou 3. aktu je dorozprávať nedorozprávané motívy a podzápletky vrátane posílenia záverečnej filozofie príbehu aj v zmysle teórie negácie negácie.

Súčasťou je aj záverečná metafora, ktorá môže byť vizuálna, verbálna alebo kombinovaná.

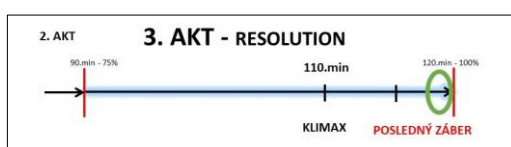

POROVNÁVANIE HODNÔT.

V klimaxe je miesto na porovnávanie morálno-etických hodnôt. **Film prináša tak veľkú následnú diskusiu a zamýšľanie sa diváka nad významom filmu, čím je tvrdenie rozporupľnejšie, ale zároveň pritom je aj prijateľné. Čudné a zároveň reálne.**

Porovnávaním hodnotových postojov vo svojich sporoch a konfliktoch sa film pokúša relativizovať vzťahy a usmerňovať hodnotové systémy divákov smerujúc k tolerancii a individuálnosti posudzovania ľudských konfliktných situácií. Človek neustále bojuje s dogmatom a s ustáleným pre mnohých ľudí nemenným a stereotypizovaným morálno-etickým posudzovaním a film svojimi rozporupľnými príbehmi mu ponúka individuálne a jedinečné postoje k najkontroverzejším sporom a udalostiam.

K tomu smerujú všetky filmy, ktorých dopozieraním divákovi **zostáva vo vedomí myšlienka o hodnote pravdy a relativite pravdy vzhľadom na individuálnu situáciu.**

Posledný záber (Final image) má funkciu uzatvorenia príbehu a funkciu konfrontácie s úvodným záberom (Opening image).

Niekoľko príkladov z profesionálnych filmov.^{8 9 10 11 12 13}

LÉON (Luc Besson, 1994, 02:05:30/02:12:50) - záverečná metafora s kvetinou

FRANKIE AND JOHNNY (Garry Marshal 1991, 01:49:00/01:57:48) - záverečná metafora čistenia zubov, je znakom očistenia od minulosti a začiatok nového života.

3 IRON (Kim Ki Duk, 2004, 01:21:00/01:27:56) - žena dvoch mužov, záverečná metafora iracionality lásky k mŕtvemu

AMERICKÁ KRÁSA (Sam Mendes, 1:51:00/1:56:00) - katarzia odcudzením, porovnanie života a smrti

KMEŇ, PLEMJA, THE TRIBE (Myroslav Slaboshpytskiy, 2014, 01:58'30"/02:06'27") - scudzujúci efekt počas katarzie, neprimeraná pomsta za spôsobené utrpenie

ČERNÝ PETR (Miloš Forman, 1963, 01:24:22/01:25:21) - verbálna metafora neporozumenia otca a syna

⁸ LÉON (Luc Besson, 1994, 02:05:30/02:12:50) – záverečná metafora s kvetinou

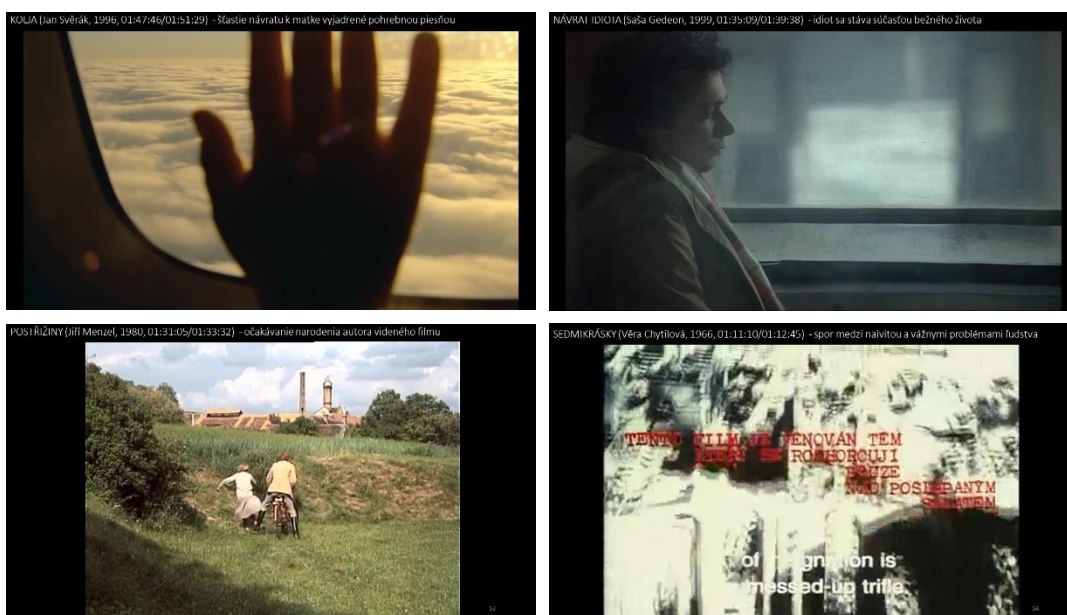
⁹ FRANKIE AND JOHNNY (Garry Marshal 1991, 01:49:00/01:57:48) - záverečná metafora čistenia zubov, je znakom očistenia od minulosti a začiatok nového života.

¹⁰ 3-IRON (Kim Ki Duk, 2004, 01:21:00/01:27:56) – žena dvoch mužov, záverečná metafora iracionality lásky k mŕtvemu

¹¹ AMERICKÁ KRÁSA (Sam Mendes, 1:51:00/1:56:00) - katarzia odcudzením, porovnanie života a smrti

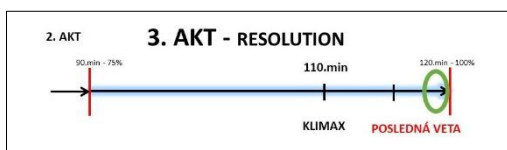
¹² KMEŇ, PLEMJA, THE TRIBE (Myroslav Slaboshpytskiy, 2014, 01:58'30"/02:06'27") - scudzujúci efekt počas katarzie, neprimeraná pomsta za spôsobené utrpenie

¹³ ČERNÝ PETR (Miloš Forman, 1963, 01:24:22/01:25:21) - verbálna metafora neporozumenia otca a syna

14 15 16 17

Posledná veta (Closing line) má funkciu zdôraznenia vyznenia témy filmu. Je tou vetou, ktorú si divák má zapamätať a má ju v hlave, keď odchádza z kina. Nesie v sebe filozofiu a určitý paradox.

V mnohonásobne oceňovanom študentskom filme MLYN¹⁸ dochádza k NN záverečnou scénou, kedy záporný hrdina asistovanou sebevraždou sa necháva obesiť kladným hrdinom, ktorý v snahe seba zachrániť spôsobuje smrť inému.

NN v záverečnej metafore funguje v tomto filme výborne, no na druhej strane takto ukončený príbeh neprináša nádej. U diváka ostáva filozofia rozporuplnosti napojená na depresiu a bezvýchodiskovosť.

Preto, ak sa dá, vedieť študentov k tomu, aby po ťažkej téme s obsiahnutím zásadnej NN vyjadrenej okrem iného aj v záverečnej metafore došlo k následnému odľahčeniu. Aby vznikol ešte jeden emočný zvrat.

¹⁴ KOLJA (Jan Svěrák, 1996, 01:47:46/01:51:29) - šťastie návratu k matke vyjadrené pohrebnou piesňou

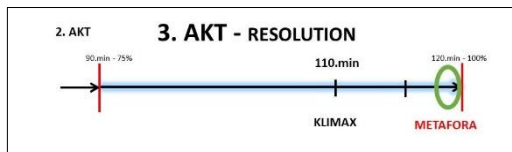
¹⁵ NÁVRAT IDIOTA (Saša Gedeon, 1999, 01:35:09/01:39:38) - idiot sa stáva súčasťou bežného života

¹⁶ POSTŘÍŽINY (Jiří Menzel, 1980, 01:31:05/01:33:32) - očakávanie narodenia autora videneho filmu

¹⁷ SEDMIKRÁSKY (Věra Chytilová, 1966, 01:11:10/01:12:45) - spor medzi naivitou a vážnymi problémami ľudstva

¹⁸ <https://www.fdb.cz/film/mlyn/obsazeni/80305>

Aj keď klimax filmu je depresívny záverečná metafora nemusí byť nutne ťaživá a depresívna. Je tu snaha, aby na jednej strane študenti robili filmy obsahujúce filozofiu, zároveň ale zdôrazňujem, že robíme filmy pre divákov a staráme sa o ich psychické zdravie. S vierou, že ľudské bytie má zmysel. Možnosťou záverečnej metafory je humorné odľahčenie.

ŠTUDENTSKÝ FILM: PŘECHODNÉ VĚDOMÍ (Robert Hložanka, 2014) - Příběh dívky, která si po znásilnění nechala vymazať paměť, aby mohla dále normálně žít svůj život. Když se znovu setkne s násilníkem, jeden z nich si minulost stále pamätá... Z násilňovaná flirtuje, aby mohla byť opäť znásilnená.

V konzultovanom filme PŘECHODNÉ VĚDOMÍ¹⁹ je premisou: Čo by sa stalo, keby lekár svoju pacientku, ktorej daroval život implantáciou umelého resetovateľného mozgu, čo by sa stalo, keby cyklicky znásilňoval, resetoval mozog a znásilňoval. Má právo lekár budúcnosti využiť ľudskú bytosť s aplikovanou umelou inteligenciou a znásilňovať ako vyjadrenie svojej ľudskej slabosti?

Téma je kontroverzná a ťažká, v dnešnej dobe neriešiteľná. Po formálnej stránke je film plný napätia a násilia.

V záverečnej situácii v nemocnici prichádza znásilňovaná za svojim znásilňovateľom s čerstvo vyresetovaným mozgom a nevedomky provokuje, aby mohla byť opäť znásilnená.

Lekár: Už sem se bál, že nepřijdeš.

Pacientka: Promiňte, nemohla jsem se rozhodnout, jaké si vzít kalhotky.

Lekár: Musím ti pochválit poslední kapitolu (čítá jej dizertačnú prácu). A když jsme u toho, jaké sis vybrala.

Pacientka: Žádné... (a provokativně sa usmeje)

Potreba záverečného rozporu v príbehu vyjadrená v záverečnej metafore, s vyjadrením kontrastu a nádeje budú v budúcnosti jednou z podmienok, ktoré budeme vkladať umelej počítačovej inteligencii ako úlohu pri tvorbe scenárov a následnej počítačovej dramaturgii. Budúcnosť je už blízko a pre moju generáciu je to ako podobnosť z bestselleru Tatárska púšť²⁰, kedy hrdina venuje celý svoj život čakaniu na to, aby sa stal užitočným, umiera, užitočnosť ako fatamorgána je blízko, už už sa jej ide dotknúť, ale stále nič... ☹

Problematika je podstatne rozsiahlejšia, do časového rámca sa viac nezmestí.

Ďakujem za pozornosť.

¹⁹ <https://www.csfd.cz/film/386722-prechodne-vedomi/prehled/>

²⁰ TATÁRSKA PÚŠŤ, Il deserto dei Tatarsi (Dino Buzzati. 1940)